

Orice perioadă, cât de scurtă ar fi, din istoria unui popor poate oferi imaginea unei esențiale unități realizate prin corelare, sub aceleași determinări cauzale, a celor mai variate domenii ale activității umane: aspecte ale vieții politice, economice, cultural-artistice care apar cu atît mai strîns înlănțuite cu cît sînt mai complete și mai corect interpretate informațiile despre epoca studiată. Apar astfel ca necesare descoperirea, valorificarea și conservarea elementelor purtătoare de mesaj istoric, indiferent de forma sub care ele ni se prezintă astăzi. Studiul nostru își propune să readucă în atenție problematica referitoare la cadrul construit al orașelor, mai ales sub aspectul valorificării mesajului cultural-istoric conținut în el.

În condițiile create de accelerarea dezvoltării lor economice, orașele își transformă rapid înfățișarea, își înlocuiesc treptat vechiul fond de construcții cu unul conceput pe măsura imperativelor social-economice și a posibilităților tehnologice și de creație ale epocii actuale. Sînt însă amenințate să dispară — prin demolări, prin desființarea unor trasee stradale, chiar prin pierderea anumitor denumiri de străzi și cartiere — documente însemnate de istorie a civilizației românești care, nefiind pînă de curînd în atenție, nu au intrat încă în conștiința publică cu statutul de care beneficiază monumentele istorice consacrate. Însăși recuperarea mesajului originar al marilor monumente de arhitectură este condiționată și de posibilitatea de a reconstitui cadrul material al epocii în care ele au fost ridicate.

Cu prilejul unor dezbateri sau al unor reuniuni de amploare la care au fost abordate asemenea probleme, li s-a reproșat arhitecților, aparent pe bună dreptate, inițierea unor demolări incriminabile. Răul pornește însă și din alte surse importante precum: modul cum sînt formați studenții arhitecți ca viitori urbanisti sau faptul că un patrimoniu valoros de arhitectură urbană a fost practic abandonat autodegradării pînă la faza în care pare neeconomică orice încercare de consolidare a construcțiilor. Nu avem în intenție să propunem soluții ce ar putea fi adoptate pentru îndreptarea lui. Unele dintre ele sînt în directă dependență de posibilitățile specialiștilor din învățămîntul superior de arhitectură de a prelua critic acele concepții și teorii ale urbanismului modern care recomandă o cît mai largă libertate de creație în activitatea de sistematizare¹. Alte soluții sînt însă condiționate de înțelegerea și aprecierea valorii reale a anumitor construcții sau ansambluri urbane pe care — muzeografi, istorici, istorici de artă, cercetători, oameni de cultură — trebuie să o facem cunoscută prin cele mai variate mijloace și mai ales adresîndu-ne tuturor categoriilor de orașeni. Ca locuitori ai centrelor istorice și ca proprietari ai unor monumente de arhitectură vernaculară, ei ar putea sprijini acțiunile de protecție și conservare, ar putea semna noi obiective sau ar contribui la alegerea unei funcții adecvate pentru construcțiile restaurate, revitalizîndu-le. Pentru aceasta ar trebui, în primul rînd, să fie trezită încrederea orașenilor în posibilitățile de a li se asigura confortul în vechea lor locuință, să fie stimulați în a-și întreține și repara corespunzător casele fără teama că, vechi fiind, ele vor fi demolate, iar ei se vor muta în blocuri din cartierele noi.

Aplicarea în practică a unei concepții greșite asupra felului cum poate fi modernizat aspectul unui oraș poate duce la depersonalizarea orașelor și artificializarea tot mai accentuată a cadrului urban de viață, la pierderea scării umane și a unui anumit confort ambiental al orașului tradițional, la reducerea posibilităților de a atesta — și prin intermediul cadrului construit — continuitatea unei civilizații urbane ș.a. Obligația urbanistilor, înainte de a propune o nouă imagine pentru

un cartier sau un întreg oraș, trebuie să fie aceea de a cunoaște și respecta, sub toate aspectele, teritoriul asupra căruia ei urmează să intervină — pentru că acolo se află exemplul unic al modului cum nenumărate generații de orașeni și-au dorit organizată existența².

* * *

Studiul de față își propune să sugereze o tehnică unitară de înregistrare a informațiilor referitoare la orașele noastre. În acest scop, noi am încercat să elaborăm un „model de cercetare” prezentat în extenso în partea a doua a lucrării. Din momentul în care s-ar ajunge la un consens în privința cuprinsului său, el ar putea fi completat la fiecare secție de istorie a muzeelor orașenești în colaborare cu secțiile de arhitectură ale consiliilor populare.

Ar rezulta fișe științifice de oraș care pot constitui instrumente de lucru deosebit de valoroase nu numai pentru fazele preliminare elaborării proiectelor de restructurare a unor zone orașenești sau pentru acele lucrări de popularizare a căror necesitate o remarcăm mai sus, ci și pentru cercetări din domeniul istoriei, istoriei arhitecturii și urbanismului. Pe teme ca: Geneza orașului medieval românesc³, Specificul arhitecturii urbane românești⁴, Tipologia orașelor românești⁵ ș.a., s-au elaborat (și uneori au fost nejustificat generalizate) anumite ipoteze de lucru, deși prea puține din orașele noastre fuseseră sistematic cercetate. Calea sigură de verificare a valabilității acestor teorii și eventual de îmbogățire sau revizuire a lor, credem că ar putea fi confruntarea ipotezelor cu rezultate obținute studiind comparativ fișele complete a cît mai multe orașe — din toate provinciile istorice. Doar așa s-ar putea stabili dacă există caracteristici generale sau zonale precum orașele românești (fie că este vorba de geneza lor, de arhitectură sau organizarea lor), caracteristici ce ar putea fi ulterior comentate, precizîndu-se atunci care dintre ele și în ce măsură le sînt specifice.

A cunoaște orașul sub cele mai diverse aspecte înseamnă a ști cînd, în ce măsură și cum se poate interveni asupra acestui organism în continuă devenire, fără a-i micșora valoarea de document de cultură și civilizație — de martor nu numai pentru această epocă relativ „modernă”, nu numai pentru modul cum omul își poate rezolva în prezent necesitățile de confort ambiental⁶.

Dar în afară de o imagine clară asupra istoriei orașelor este nevoie și de o limpezire a metodologiei de urmat în activitatea urbanistilor. Ar fi foarte utilă acestui scop o cercetare critică⁷ întreprinsă asupra activității de restaurare urba-

² Kevin Lynch, *The image of the City*, The M.I.T.—Press, Cambridge and London, 1966. Lucrarea oferă un model exemplar de prelucrare și utilizare a informațiilor culese de pe teren în activitatea de proiectare urbanistică.

³ Eugenia Greceanu, *Un problème actuel: l'urbanisme médiéval en Roumanie*, în „Revue Romaine d'Histoire”, XVIII, nr. 1, 1979, p. 133.

⁴ Vezi articolele semnate de Constantin Joja în „SCIA”, numerele: 2/1967, 1/1970, 1/1972 și colecția revistei „Arhitectura R.S.R.”; vezi și Paul Petrescu, *Considerații asupra raporturilor dintre arhitectura rurală și cea urbană în sud-estul Europei în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea* în „SCIA” nr. 2, 1970, p. 219 și următoarele.

⁵ Vezi Gustav Gusti, *Contribuție la studiul tipologiei orașelor noastre*, referat, Biblioteca Institutului de arhitectură „Ion Mincu”, București; Adrian Gheorghiu, *Pentru o tipologie a orașelor din România*, în „SCIA” nr. 1, 1971.

⁶ Nu putem fi de acord cu o recomandare ca: „Orașele pe care le neîncă crea ... vor trebui să conserve nu forma tradițională creată de diferite epoci, ci forma care să stea mărturie pentru timpul nostru”. André Gutton, *Conversations sur l'architecture*, vol. VI: *L'urbanisme au service de l'homme*, Paris, 1962, p. 579—581 (sublinierile din citat ne aparțin).

⁷ În unul dintre cele mai recente articole pe această temă (*Arhitectura contemporană în contextul istoric urban* în „R. M. M. — M.I.A.”, nr. 2, 1979, p. 37—49), prof. dr. arh. Gheorghe Curînschi remarcă: „Desigur, în ceea ce privește abordarea problematicii raporturilor între vechi și nou, a evidențierii personalității vechilor orașe, ... urbanismul românesc contemporan nu și-a spus încă ultimul cuvînt”. Și, totuși, în articol se citează numai aspecte pozitive din activitatea de modelare a unor centre istorice — unele din ele nejustificat puse în discuție sub aspectul restaurării urbane.

¹ Trebuie să ne obișnuim să primim critic la tot ce vedem în jur pentru că nu trebuie să considerăm nici o parte (subl. n.) din habitatul uman ca fiind sacru”. Constantinos Doxiadis — Ekistics, *An introduction to the science of human settlements*, London, 1969, p. 505.

istică, desfășurată pînă în prezent la noi. Concluziile ei, corecte cu rezultate ale schimburilor de păreri⁸ (și de experiență) la nivel internațional, ar contribui la desfășurarea unei activități judicioase în folosul specificității orașelor și crearea unui cadru de viață care să ofere cu adevărat omului „bucuri esențiale”⁹.

⁸ Pentru colocviile ICOMOS (1971—1975), cu bibliografie, vezi „Monumentum”, vol. XV—XVI, 1977; v. și Colloque sur la Conservation des Petites Villes Historiques, Rothenburg ob der Tauber, Allemagne, 1975.

⁹ Expresia aparține arhitectului Le Corbusier și se referă la condițiile de confort urban pe care trebuie să le satisfacă noile ansambluri orașenești; vezi Le Corbusier, *Bucuriile esențiale* (texte alese de M. Melieson), București, 1971.

MODEL DE CERCETARE URBANISTICĂ

— propunere —

1. CARACTERIZARE GEOCLIMATICĂ

1. LOCALIZARE GEOGRAFICĂ

a. NUMELE ORAȘULUI

Dacă orașul a avut mai multe denumiri care apar în documentele istorice sau cartografice, se vor consemna toate variantele cu precizarea categoriei de documente în care apar fiecare.

b. COORDONATE GEOGRAFICE, ALTITUDINE, ELEMENTE CLIMATICE

Se vor face referiri la acele elemente care influențează peisajul urban și profilul așezării: stațiune balneo-climaterică, turistică ș.a.m.d.

2. POZIȚIA ORAȘULUI ÎN REȚEAUA NAȚIONALĂ A CĂILOR DE COMUNICAȚIE

Se vor înregistra informațiile privitoare la:

- accesul în oraș de pe drumurile naționale;
- poziția orașului pe traseele turistice;
- poziția orașului pe căile de comunicație tradiționale.

Ele vor fi însoțite de o hartă a României la scara 1 : 3.000.000 pe care se vor ilustra aceste informații.

3. POZIȚIA ORAȘULUI ÎN ZONA ETNOGRAFICĂ — GEOGRAFICĂ

Se vor fixa, pe o hartă la scara 1 : 220.000, așezările cu care orașul află în relații economice și administrative pe o rază de circa 40 km, și va caracteriza această zonă din punct de vedere geo-economic, avînd în atenție condițiile naturale de viață, corelate cu caracteristicile etnografice ale zonei.

3. CARACTERIZARE ISTORICO-SOCIALĂ

4. VECINĂȚĂȚI DE SITURI ARHEOLOGICE PREISTORICE ȘI ANTICE

Se vor urmări vechimea și continuitatea locuirii în cuprinsul zonei caracterizate la § 3.

5. GENEZA ORAȘULUI

CERCETĂRI ARHEOLOGICE PE TERITORIUL ORAȘULUI

Se vor menționa acele rezultate ale cercetărilor arheologice care sînt disponibile la începuturile istoriei așezării.

b. SURSE DOCUMENTARE

Se vor înregistra cele mai vechi mențiuni din cronică, documente.

c. FACTORUL SOCIAL-ECONOMIC

Pe o hartă a zonei caracterizate la § 3, vor fi reprezentate doar așezările în scris pînă la 1600 precum și descoperirile arheologice consemnate la § 4. Se vor înregistra toate informațiile privitoare la relațiile dintre oraș și aceste așezări precum și:

- documente istorice privitoare la activități comerciale și meșteugărești din secolele X—XIV desfășurate în zonă;
- informații privitoare la evoluția demografică a orașului pînă la 1600;

d. FACTORUL POLITIC, STRATEGIC

Vor fi înregistrate informațiile referitoare la existența în secolele X—XIV, pe suprafața orașului sau în imediata vecinătate, a unor reședințe nobiliare, domnești, mănăstirești precum și a unor elemente de fortificație.

e. FACTORUL ETNIC

Se vor reproduce informațiile cunoscute privitoare la o eventuală colonizare a orașului în secolele X—XIV.

f. ALȚI FACTORI

Ținînd seamă de faptul că § 5 (ca, dealtfel, toată fișa propusă) trebuie să înregistreze niște probe istorice și nu să le interpreteze, atragem totuși atenția asupra însemnătății informațiilor. Primele atestări scrise referitoare la orașul studiat pot avea unul din două vicii fundamentale:

- să fie, nu se știe cu cit, posterioare apariției în fapt a orașului;
- să nu precizeze dacă este vorba de o așezare rurală sau una cu caracter orășenesc. În asemenea cazuri, devine important fiecare dintre factorii enumerați la punctele c — f, mai ales că interpretarea lor a fost deseori forțată prin accente nejustificate atribuite informațiilor din unele documente.

§ 6. EVOLUȚIA ISTORICĂ A ORAȘULUI

a. IZVOARE SCRISE

b. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE

Se vor reproduce rezultatele cercetărilor arheologice de pe teritoriul orașului care nu au fost consemnate la § 5 a. Însemnătate deosebită pot avea în acest context probele arheologice atestînd existența unor micro-zone cu specific de ocupație a locuitorilor, diferențieri sociale, activități comerciale, culturale ș.a.m.d.

c. INFORMAȚII OFERITE DE PISANILE MONUMENTELOR DE CULT

d. ALTE INFORMAȚII EPIGRAFICE

§ 7. DATE SOCIAL-ECONOMICE ȘI CULTURALE

a. REGIMUL POLITIC ȘI ADMINISTRATIV AL ORAȘULUI

Se vor prezenta: modul de organizare administrativă a orașului, raporturile acestuia cu domnia, locul său în diverse sisteme de organizare administrativ-teritorială a țării.

b. STRUCTURA SOCIALĂ, OCUPAȚIILE LOCUITORILOR, POLIETNIE

c. REGIMUL CONSTRUCȚIILOR

Se vor înregistra toate informațiile scrise despre distrugerea construcțiilor prin inundații, cutremure, incendii, lupte etc.; despre reconstrucții, extinderi, restructurări sau alte intervenții asupra peisajului urban.

d. VIAȚA CULTURALĂ

Se vor consemna: influențe artistice, relații culturale, tipărituri și manuscrise, dezvoltarea învățămîntului și alte activități culturale.

§ 8. EVOLUȚIA CONTEMPORANĂ

a. POPULAȚIE, STRUCTURI DEMOGRAFICE

b. VIAȚA ECONOMICĂ

c. VIAȚA CULTURALĂ

d. OBIECTIVE TURISTICE ÎN ORAȘ

Muzee, case memoriale, servicii turistice vor fi prezentate pe scurt, informațiile înregistrîndu-se și pe un plan al orașului.

C. CARACTERISTICILE TERITORIULUI ORĂȘENESC

§ 9. CONSEMĂRI CARTOGRAFICE

§ 10. DESCRIERI ALE ORAȘULUI

Fără a se repeta informațiile de la § 6, se vor reproduce fragmente cu descrieri ale orașului din: cronici, note de călătorie, presă etc. De asemenea, se vor face trimiteri la rubricile din bibliografie sau din fișa de fototecă referitoare la documente iconografice cu imagini din oraș: stampe, picturi, desene etc.

§ 11. SCHEMA ACTUALĂ DE CIRCULAȚIE

- a. IERARHIA ARTERELOR INTERNE DE CIRCULAȚIE
- b. PUNCTE NODALE ALE REȚELEI STRADALE
- c. REPERE URBANISTICE

Se vor avea în vedere punctele de referință ale peisajelor urbane: monumente de arhitectură vizibile de la mari distanțe, turnuri, obiecte de artă monumentală (statui, monumente publice, calcane pictate etc.) sau repere exterioare orașului: deal, munte, monumente din vecinătate vizibile și din oraș ș.a. Va fi justificată consemnarea lor fie prin faptul că indică o direcție constantă în orientarea circulației, fie pentru perspective deosebite pe care le oferă compozițiilor urbanistice. Uneori astfel de repere au devenit imagini simbolice ale orașului însuși, precum: Timpa pentru Brașov, Turnul Chindiei pentru Tirgoviste, Bărăția pentru Cimpulung. Toate rubricile acestui paragraf își vor afla reprezentare grafică pe un plan al orașului la scara 1 : 5000.

§ 12. COMPONENTE ALE TERITORIULUI URBAN

a. TRASEE STRADALE

Se vor urmări caracteristicile spațiale, plastice care definesc anumite străzi sau porțiuni de stradă, alese spre analiză fie pentru personalitatea lor aparte, fie pentru direcția importantă spre care conduc, fie pentru amplasarea pe parcursul lor a diferite puncte de interes istoric, social-cultural, turistic ș.a.m.d.

Se va analiza fiecare stradă, având în atenție:
— caracteristicile arhitecturale și funcționale (străzi comerciale, străzi de locuințe având detalii arhitectural-decorative asemănătoare ș.a.m.d.);

- prospecte stradale;
- modul de rezolvare plastică a decorului străzii: paviment, planșii, mobilier urban (bănci, corpuri de iluminat, sisteme de afișaj publicitar, chioșcuri etc.);
- perspectivele oferite privirii pietonului: dominante pe laturile străzii, capete de perspectivă, deschideri spre cadrul natural;
- modul de utilizare (prelucrare) a terenului;
- orientarea, poziția și relațiile dintre construcții.

b. SPAȚII URBANE

Se vor urma aproximativ aceleași indicații metodologice ca la punctul a., pentru a analiza anumite focare ale rețelei stradale (juncțiuni, intersecții, piețe și scuaruri, alte tipuri de spații publice) alese fie pentru personalitatea lor fie pentru funcțiunile lor în viața orașului.

c. CARTIERE DEOSEBITE ALE ORAȘULUI

Se vor descrie acele cartiere care prezintă caracteristici arhitectural-urbanistice omogene (străzi cu orientare specifică, construcții cu detalii arhitecturale similare).

d. ZONE DE AGREMENT

Se vor descrie caracteristicile plastice și spațiale ale zonelor publice (parcuri, grădini etc.) de pe teritoriul orașului sau din vecinătatea lui care au fost folosite de locuitori ca zone de agrement. Se vor menționa toate informațiile cunoscute despre ele: căror inițiative li se datorează (publice sau particulare), au fost sau nu proiectate sau reamenajate de specialiști, au existat sau nu măsuri administrative pentru îngrijirea, protecția, reamenajarea lor. De asemenea, se vor menționa toate intervențiile cunoscute la care ele au fost supuse în timp: amplasarea de obiecte de artă monumentală de mobilier urban, amenajări diverse (puncte zoologice sau botanice, orașele ale copiilor, expoziții de flori) ca și obiceiuri locale legate de aceste zone (serbări periodice, concursuri, spectacole etc.).

e. ALTE ELEMENTE ALE COMPOZIȚIILOR URBANISTICE

Pot fi luate în discuție (în funcție de ceea ce există în oraș) cimitire și monumente funerare, cruci sculptate și troițe, fântini, diverse instalații de tehnică populară, amenajări de ape, poduri etc.

§ 13. CENTRUL ISTORIC AL ORAȘULUI

Acest paragraf se va formula ca o concluzie parțială a cercetărilor de teren efectuate pentru completarea § 12.

Numai acolo unde este cazul se va proceda la o delimitare a centrului istoric, însă cu multă prudență, dat fiind că de cele mai multe ori străzi sau zone de interes istoric din cuprinsul unui oraș pot să fie în afara perimetrului unui eventual nucleu istoric al orașului respectiv. Din acest motiv, propunem să se semnaleze aici *arii* din cuprinsul orașului în care se păstrează, sub variate forme, mărturii din anumite epoci ale istoriei lui: un presupus nucleu inițial, incinte fortificate, centrul administrativ sau cultural — religios dintr-o anumită perioadă, ansambluri caracteristice pentru diferite etape ale dezvoltării orașului până în contemporaneitate — arii care să fie notate și pe un plan al orașului.

§ 14. ÎNSCRIEREA ORAȘULUI ÎN CADRUL NATURAL

a. OCUPAREA TERENULUI

Se va analiza forma orașului în plan corelată cu relieful pe care este

construit orașul, modul de ocupare a cornișelor, densitatea construcțiilor și amplasarea spațiilor neconstruite.

b. SILUETA ORAȘULUI

Se vor semnala pozițiile din care se poate percepe silueta caracteristică a orașului. Astfel de poziții pot fi în afara lui, pe un platou, sau în oraș fie într-un anumit loc fie în lungul unei artere care străbate principalele ansambluri istorice.

§ 15. OMUL ȘI ORAȘUL. ZONIFICARE FUNCȚIONALĂ. MIȘCARE UMANĂ

Orașul nu poate fi analizat doar ca summum de spații delimitate de construcții. Orașul s-ar putea defini ca un organism complex a cărui rațiune de existență este, omniprezent, omul. Se va urmări în acest paragraf modul cum activitatea umană se corelează cu organizarea orașului.

Ar fi de preferat ca, prin studii de teren, să se poată opera o cartare a planului orașului prin care să se consemneze funcțiunile dominante din fiecare zonă (producție, comerț, servicii publice, locuințe, zone afectate activităților social-culturale, sportive și de agrement) valorificându-se aici datele istorice privitoare la aceste zone. În comentarea lor, se va ține seamă de relația fiecăreia cu mișcarea umană, importantă nu numai la proporționarea spațiilor și dimensionarea fronturilor construite ci și prin modul cum aceste zone sunt animate: de pildă: cărucioarele vinzătorilor ambulanți, chioșcurile, turnurile de afișe își aveau rolul lor în spectacolul străzii, iar un monument istoric având în jur spații ample „eliberate” de curind de diversele mici construcții care îl animau cindva poate să apară acum părăsit, sărăcit, inexpressiv. Comentariile critice în astfel de cazuri nu pot fi decât binevenite.

§ 16. PROGRAMELE DE ARHITECTURĂ REPREZENTATE ÎN ORAȘ

Se vor prezenta principalele categorii de construcții (după destinația lor) existente în oraș. Se vor analiza aspectele lor plastice, funcționale, constructive.

a. LOCUINȚE

- de tradiție populară;
- boierești, mănăstirești;
- de tirgovești;
- case de raport;
- vile;
- locuințe contemporane.

b. CONSTRUCȚII DE CULT

c. CLĂDIRI PUBLICE

- administrative;
- hoteliere;
- comerciale;
- culturale.

§ 17. ANSAMBLURI ȘI MONUMENTE DE ARHITECTURĂ

Se vor semnala fișele analitice de evidență ale monumentelor din oraș precum și monumentele sau ansamblurile pentru care urmează să se mai întocmească asemenea fișe.

Se vor prezenta și alte monumente cu caracteristici plastice, funcționale sau constructive deosebite care se propun a fi protejate, restaurate, valorificate.

EVOCĂRI

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE ȘI OCROTIREA PATRIMONIULUI CULTURAL ÎN JUDEȚUL MUREȘ

IOAN OPRÎȘ

Avea dreptate Nicolae Iorga să exprime cu mîhnire îngrijorarea față de soarta avuției culturale românești, prea des uitată, neglijată sau afectată în focul bătăliilor politice, a luptelor de grup sau a grijilor zilei. Cuprins de grijă, savantul afirma că „*înaintașii noștri, „barbarii”, muncind sute de ani pe acest teren, ne-au lăsat aceste comori. Noi, cari, nu mai putem urma o tradiție de artă proprie, trebuie să ni păstrăm*

Denumirile localităților, incluse în perioada interbelică în limitele fostului județ Mureș, și menționate în prezentul articol, au fost transcrise așa cum apar ele în diversele materiale precum și în corespondența din arhiva Comisiunii.

*măcar moștenirea. Cine ar putea zice că ni facem datoria? Uneori lăsam să cadă, alteori reparăm — de cele mai multe ori însă așa, încît ruinăm și frumusețea clădirii și visteria țării*¹.

Între factorii esențiali care au contribuit la ridicarea României în rîndul țărilor înaintate, sub raportul grijii față de patrimoniul cultural, se numără acțiunile întreprinse de Comisiunea Monumentelor Istorice. Organism dinamic, central, cooptînd prestigioși oameni de cultură, știință și artă, C.M.I. își leagă activitatea, desfășurată timp de peste cinci

¹ Nicolae Iorga, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, București, 1909, vol. II, p. 45.